

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد شاهرود

دانشکده علوم انسانی، گروه تاریخ

پایان نامه برای اخذ درجه کارشناسی ارشد " M.A "

گرایش : تاریخ ایران باستان

عنوان :

مناسبات تجاری ایران و بیزانس در عهدساسانی

استاد راهنما:

دکتر محمد تقی ایمانیپور

استاد مشاور :

دکتر ابوالحسن شهواری

نگارش :

رضا کوهساری

زمستان ۱۳۹۰

ISLAMIC AZAD UNIVERSITY

Shahrood Branch

Faculty of literature and Humanity science department of History

(M.A)thesis

On Iran History in Antiont Iran Period

Subject:

The trade relationship between iran and Bizantine during Sasanids

Thesis advisor:

Mohamad Iman pour Ph.D

Consulting Advisor:

Abohlhasan Shahvary Ph.D

By:

Reza Kouhsary

Winter ۱۳۹۰

فرم هیات داوران :

فرم تعهدنامه اصالت پایان نامه:

تقدیر و تشکر:

از همه اساتید محترم و بزرگوار که بنده را در انجام صحیح این پژوهش یاری نموده اند از جمله آقایان، دکتر محمد تقی ایمان پور به عنوان استاد راهنما و دکتر ابوالحسن شهواری استاد مشاور و دکتر محمد علی علیزاده مدیر گروه رشته تاریخ و دکتر میرزا محمد حسنی به عنوان استاد رشته تاریخ دانشگاه خالصانه قدر دانی می نمایم و از خداوند بزرگ صحت و سلامت و آرزوی طی مدارج بالاتر علمی و فضائل و سجایای عالییه اخلاقی را برایشان مسئلت می نمایم .

رضا کوهساری
کارشناسی ارشد تاریخ ایران باستان

تقدیم به :

این پایان نامه تقدیم میگردد، به همسر و همکار فداکار و مهربانم ، خانم ریحانه کوهساری و دو گل معطر زندگی ام هانیه و آناهیتا ، که در تمام مدت تحصیل دوره فوق لیسانس و زمان صرف شده در انجام پایان نامه ، در کمال صبر و بردباری در کنار بنده بوده و با وجود مشکلات و سختیهای زندگی ، خالصانه و صبورانه در انجام امور به اینجانب یاری رسانیده تا مشقت و سختی کار پژوهش باعث دلسردی و سستی بنده نگردد همچنین با برداشتن بار گرفتاری ها و مشکلات زندگی بر دوش خود فرصتی را برای من فراهم کردند تا با فراغ بال به تحصیل ادامه دهم و موفق به طی یکی دیگر از مدارج علمی گردم .

فهرست مطالب

عنوان
صفحه

چکیده.....	۱
مقدمه.....	۲
فصل اول: شکل گیری و همجواری دو امپراطوری ایران و بیزانس و زمینه های پیدایش مناسبات تجاری ... ۱۵	
۱. شکل گیری امپراطوری ساسانی و همجواری با امپراطوری بیزانس.....	۱۶
۱-۱. شکل گیری امپراطور ساسانی.....	۱۶
۲-۱. گسترش قلمرو امپراطوری ساسانی.....	۲۱
۳-۱. همجواری با امپراطوری بیزانس.....	۲۴
۲. شکل گیری امپراطوری بیزانس و همجواری با امپراطوری ساسانی.....	۲۷
۱-۲. شکل گیری امپراطوری روم شرقی (بیزانس).....	۲۷
۲-۲. گسترش قلمرو امپراطوری بیزانس.....	۳۵
۳-۲. همجواری با امپراطوری ساسانی.....	۴۱
۳. آغاز پیدایش و عوامل تأثیر گذار بر مناسبات تجاری ایران و بیزانس.....	۴۳
۱-۳. آغاز و زمینه های پیدایش مناسبات تجاری بین ایران و بیزانس.....	۴۳
۲-۳. عوامل تأثیر گذار بر تجارت ایران و بیزانس.....	۴۷
۳-۳. نقش قراردادهای منعقد شده ایران و بیزانس بر مناسبات تجاری.....	۵۵
۴-۳. نقش شرکتهای تجاری در گسترش مناسبات تجاری ایران و بیزانس.....	۵۹
۵-۳. تجارت شرق با غرب و نقش کشورهای همسایه (چین، هند، آسیای میانه).....	۶۳
فصل دوم: جاده هاوشهرهای بزرگ تجاری و کالاهای مورد تجارت بین ایران و بیزانس در عهد ساسانی.....	۶۷
۱-۲. اهمیت راهها در گسترش تجارت بین ایران و بیزانس.....	۶۸
۲-۲. نقش جاده ابریشم در مناسبات تجاری ایران و بیزانس.....	۷۸
۳-۲. تاریخچه تجارت و راههای اصلی و فرعی جاده ابریشم.....	۸۴
۴-۲. کالاها و خدمات مورد تجارت بین ایران و بیزانس در جاده ابریشم.....	۸۸

- ۲- ۵. حفظ امنیت جاده ها و رفاه کاروانیان و کسب درآمد مالیاتی و گمرکی..... ۹۷
- ۲- ۶. شهرهای مهم تجاری و اهمیت آنها در مناسبات تجاری ایران و بیزانس..... ۱۰۰
- ۲- ۶- ۱. شهرهای مهم تجاری در داخل مرزهای ایران ساسانی..... ۱۰۰
- ۲- ۶- ۲. شهرهای مهم تجاری بین مرزهای ایران ساسانی و دولت بیزانس ۱۰۹
- فصل سوم: جنگهای ایران ساسانی و بیزانس و تأثیر آن در تغییر مسیرهای تجاری خشکی و دریایی
... ۱۱۵
- ۳- ۱. جنگهای ایران و بیزانس در عهد ساسانی و تأثیر بر مسیرهای تجاری..... ۱۱۶
- ۳- ۲. راههای جدید تجاری خشکی و دریایی..... ۱۲۸
- ۳- ۳. تجارت دریای، راههای آبی، بنادر، کشتیرانی و تأثیر بر مناسبات تجاری..... ۱۲۹
- فصل چهارم: مبادلات کالا به کالا و پولی و اهمیت سکه های نقره ساسانی بین ایران و بیزانس. ۱۳۹
- ۴- ۱. مبادلات کالا به کالا در روابط تجاری ایران و بیزانس ۱۴۰
- ۴- ۲. ضرب سکه نقره، عیار و وزن آن در مناسبات تجاری ۱۴۳
- ۴- ۳. اهمیت سکه در روان سازی مناسبات تجاری ایران و بیزانس ۱۵۶
- فصل پنجم: نقش قوانین دینی زردتشتی و اقلیتهای مذهبی مسیحی و یهودی در مناسبات
تجاری..... ۱۵۹
- ۵- ۱. بررسی تأثیر قوانین دینی زردتشتی در مناسبات تجاری ۱۶۰
- ۵- ۲. نقش اقلیت مذهبی مسیحیت در مناسبات تجاری ۱۶۷
- ۵- ۳. نقش اقلیت مذهبی یهودیت در مناسبات تجاری ۱۷۰
- فصل ششم: رقابتهای تجاری ایران و بیزانس در سایر سرزمینها ۱۷۱
- ۶- ۱. رقابتهای تجاری ایران و بیزانس در سرزمین عربستان..... ۱۷۲
- ۶- ۲. رقابتهای تجاری ایران و بیزانس در سواحل شمال شرقی آفریقا..... ۱۷۷
- ۶- ۳. رقابتهای تجاری ایران و بیزانس با طوایف شرقی و شمال شرقی ایران..... ۱۸۱
- فصل هفتم: پیامدهای مناسبات تجاری ایران و بیزانس در عهد ساسانی ۱۸۶
- ۷- ۱. گسترش شهرنشینی و تاسیس شرکتهای تجاری..... ۱۸۷
- ۷- ۲. اختلاط نژادی ۱۹۳
- ۷- ۳. مبادله دین، فرهنگ و هنر..... ۱۹۶
- ۷- ۴. انتقال علوم و فنون و صنعت..... ۲۰۱
- ۷- ۵. بهبود وضعیت معیشتی و اقتصادی دولت، تجار و مردم ۲۰۵

فصل هشتم : نتیجه گیری و پیشنهادات.....	۲۰۹
۱-۸. نتیجه گیری.....	۲۱۰
۲-۸. پیشنهادات	۲۱۵
فهرست منابع و مآخذ.....	۲۱۶
فهرست منابع فارسی	۲۱۶
فهرست مآخذ فارسی	۲۱۷
فهرست مقالات فارسی	۲۲۳
فهرست مقالات لاتین.....	۲۲۴
فهرست سایتهای اینترنتی	۲۲۵
چکیده انگلیسی.....	۲۲۶

چکیده :

تجارت به عنوان یک عامل اساسی و اصلی در دوام و قوام حکومتها و همچنین در زوال و نابودی آنها نقش اساسی داشته است و در این میان دولت و حکومتی موفق تر بوده است که بتواند از این اهرم بیشترین استفاده را ببرد، حتی در دوران حکومتهای اولیه همچون ماد، هخامنشی و اشکانی که جنگهای طولانی با همسایگان داشته اند بیشتر به اهرم تجارت نیاز داشته اند، زیرا تامین مخارج جنگ، سربازان، آذوقه و دیگر موارد همگی تحت شعاع ثروت و وضعیت مالی آن حکومت قرار داشته است، از اینجاست که می بینیم امر تجارت و بازرگانی و کسب درآمد و پرشدن خزانه های سلطنتی برای پادشاهان و دولتها مهم جلوه نموده و هر دولتی به فکر راههای گوناگون تجارت برای کسب درآمد افتادند و در این بین تجارت شکوفا شد و تاجر در نظر صاحبان حکومت محترم گردید و تجارت در دنیای باستان از راه زمین و دریا و در داخل و خارج مرزها چه از راه صلح و چه از راه جنگ گسترش پیدا کرد.

در همین راستا دولت ساسانی به این نتیجه رسیده بود که تجارت می تواند به عنوان بهترین حربه بر ضد رقیب اصلی خود یعنی بیزانس استفاده گردد. جنگهای طولانی و فرسایشی بین دولتین ثابت کرده بود که آنها دارای قدرت نظامی تقریباً برابر هستند، در نتیجه تنها مسئله ای که می توانست برتری یکی را بر دیگری اثبات کند، برتری در تجارت بود که هر دو دولت به آن روی آوردند و موفقیت های بالایی هم کسب کردند.

این پژوهش با استفاده از شیوه تحقیقات تاریخی و با استفاده از منابع و شواهد تاریخی و پژوهشی به مناسبات تجاری ایران و بیزانس در عهد ساسانی از سال ۳۹۵ لغایت ۶۵۱ میلادی پرداخته است. در این پژوهش ابتدا به شکل گیری و همجواری دو امپراطوری پرداخته شده و زمینه های پیدایش تجارت را مطرح نموده و در ادامه به نقش شرکت های تجاری و همچنین تجارت دنیای مشرق با مغرب با نقش واسطه ای ایران پرداخته شده و به تأثیر راهها و مخصوصاً شاهراه تجاری ابریشم و کالاهای مورد تجارت و مخصوصاً ابریشم و نقش ایران در حفظ امنیت جاده ها، ساخت کاروان سراها و شهرهای کنار جاده ها به منظور کنترل تجارت و کسب درآمدهای مالیاتی به نفع دولت ایران پرداخته شده است. همچنین در مورد جنگهای بین دو دولت و تأثیر آنها بر مسیرهای تجاری و کشیده شدن تجارت از خشکی به دریاها و ساخت بنادر و کشتی های تجاری مطالب ارائه شده است و در ادامه به نقش و جایگاه سکه های ساسانی در مبادلات تجاری و روان سازی تجارت می پردازد، سپس به تأثیر قوانین زردتشتی، مسیحی و یهودی بر روند رشد و افت تجارت پرداخته شده و رقابتهای تجاری این دو دولت را در سرزمینهای عربستان، شمال و شمال شرق آفریقا و همسایگان شرقی ایران توضیح می دهد و در انتها به نتایج تجارت پرداخته و پیامدهای آنرا در رشد شهرنشینی، اختلاط نژادی، دین، فرهنگ و هنر، انتقال علوم و فنون و بهبود وضعیت اقتصادی دولت، مردم و تجار بیان می کند

کلید واژه: (ایران، بیزانس، مناسبات تجاری، جاده ابریشم، سکه های ساسانی، تجارت دریایی، جنگها، قوانین مذهبی، رقابتهای تجاری، پیامدهای تجارت.)

* مقدمه:

تجارت به عنوان یک عامل اساسی و اصلی در دوام و قوام حکومتها و همچنین در زوال و نابودی آنها نقش اساسی داشته است و در این میان دولت و حکومتی موفق تر بوده است که بتواند از این اهرم بیشترین استفاده را ببرد، حتی در دوران حکومتهای اولیه همچون ماد، هخامنشی و اشکانی که جنگهای طولانی با همسایگان داشته اند بیشتر به اهرم تجارت نیاز داشته اند، زیرا تامین مخارج جنگ، سربازان، آذوقه و دیگر موارد همگی تحت شعاع ثروت و وضعیت مالی آن حکومت قرار داشته است. وجه بسا جنگها و کشور گشایی هایی که فقط به دلیل عدم تامین مالی و هزینه ای سربازان و لشکریان رو به شکست نهاده وزیر بار عهدنامه های سنگین رفته اند یا حتی بخش عظیمی از کشور خود را به عنوان غنیمت جنگی واگذار کرد اند، از اینجاست که می بینیم امر تجارت و بازرگانی و کسب درآمد و پرشدن خزانه های سلطنتی برای پادشاهان و دولتها مهم جلوه نموده و هر دولتی به فکر راههای گوناگون تجارت برای کسب درآمد افتادند و در این بین تجارت شکوفا شد و تاجر در نظر صاحبان حکومت محترم گردید و تجارت در دنیای باستان از راه زمین و دریا و در داخل و خارج مرزها چه از راه صلح و چه از راه جنگ گسترش پیدا کرد. زمانی که دولت ساسانی روی کار آمد نسبت به سلسله های قبل از خود در تمام زمینه های اقتصادی و بازرگانی غنی ترین میراث را به ارث گرفت و به همین دلیل در دوره ساسانی تجارت داخلی و خارجی و تجارت دریایی رونق بسیار گرفت و این به دلیل زمینه های تجارت ماقبل آنان در دوره هخامنشی و تجارت شکوفای اشکانی بود که در هر دو بعد تجارت داخلی و خارجی رشد چشمگیری داشته اند. دولت ساسانی به لحاظ اقتصادی و تجاری تا حد فراوانی و امدار تجارت اشکانیان بوده است. آنان با پیگیری سیاست تمرکز گرایی ملی و مذهبی و ساختن شهرها و بنادر، مناسبات تجاری را تحت نظارت مستقیم خود در آوردند و به تجارت رونق بی سابقه ای دادند. در این دوره تجارت به رکن اساسی و تعیین کننده سیاست دولت مبدل گردید. به این معنا که دولت ساسانی با واداری میراث گذشتگان دریافتند که تجارت و بازرگانی می تواند به عنوان بهترین و موفق ترین حربه و اهرم بر ضد رقیب اصلی خود یعنی امپراطوری بیزانس مورد استفاده قرار گیرد. البته با کمی دقت نظر در جنگهای طولانی ایران و بیزانس در می یابیم که این دو دولت به لحاظ نظامی و سیاسی دارای قدرت برابر بودند و همین امر باعث ایجاد جنگهای طولانی و فرسایشی بین آنان شده بود و هیچ وقت نمی توان یکی از این دو امپراطوری را پیروز واقعی جنگ دانست. در نتیجه تنها تاکتیکی که می توانست سرنوشت این جنگهای فرسایشی و طولانی را تعیین کند تجارت و بازرگانی دولتین بود. همین فکر، دولت ساسانی را به طرف تغییر تاکتیک از جنگ به سمت تجارت و بازرگانی سوق داد و توانست

در مدت کوتاهی امپراطوری بیزانس را تحت شعاع تجارت و سیاست خود قرار دهد و موفقیت‌های چشمگیری کسب نماید یکی از دلایل برتری ساسانی بر بیزانس موقعیت جغرافیایی ایران به لحاظ ترانزیتی بود، راه‌های پر تردد و فراوان ایران زمین عامل موفقیت دولت ساسانی بود. لذا شاهان ساسانی با تعریض جاده‌ها و تاسیس کاروانسراهای متعدد بین راهی و تامین امنیت مسیرهای تجاری و احیای شهر سازی و ساخت کارگاه‌های صنعتی و مهاجرت روستاییان به شهرها به منظور وارد شدن درکارهای تجاری و صنعتی و حتی استفاده از نیروی کار اسیران جنگی و ضرب سکه‌های فراوان نقره با عیار بالا که مورد خواست اکثر دولتهای آن روزگار بود، زمینه‌های تجارت راحت تر و امن تر را در سراسر ایران زمین چه خشکی و چه دریایی فراهم کرد و همین امر منجر به رشد چشمگیر تجارت در دوره ساسانی گردید تا بتواند از رقیب دیرینه و کهن خود پله‌ها جلوتر باشد و بازار تجارت را در دست گیرد. این تجارت و بازرگانی دولت ساسانی تا آنجا رشد کرد که حتی اقلیت‌های مذهبی ساکن در ایران را درکف حمایت خود قرار داد و از آن مهمتر آنکه روحانیت زردتشتی ایران که طبقه پر جمعیت و صاحب نفوذی را تشکیل می‌دادند به لحاظ مقررات دینی نمی‌توانستند مستقیماً وارد کسب و تجارت گردند، توانستند پول خود را برای مبادلات تجاری به جریان اندازند تا دیگران با پول آنان به تجارت پرداخته و سود آنرا به روحانیت و آتشکده‌ها پرداخت کنند. همان‌طور که در جامعه ساسانی انتقال از یک طبقه به طبقه دیگر ممنوع بود، برای تجارت هم این قانون حاکم بود، در نتیجه تجار به شکل موروثی صاحب امتیاز تجارت ساسانی شدند و به خاندانهای تاجر پیشه تبدیل گردیدند و به دنبال آن شرکتهای تجاری به وجود آمدند و دولت ساسانی برای حمایت از این شرکتها و کار تجارت نیروی دریایی تجاری را تشکیل داد که در نهایت به نفع خزانه‌های سلطنتی تمام می‌شد و منجر به افزایش درآمدهای دولت از عوارض گمرکی و مالیات شرکتهای تجاری میشد که در نهایت هم به عنوان مهمترین منبع درآمد دولت ساسانی تبدیل شده بود.

از طرفی فراوانی ضرابخانه‌های ساسانی خود حکایت از گسترش مبادلات پولی و سکه‌ای در آن دوره دارد و نظارت شدید شاهان ساسانی بر جنس، عیار، وزن و تصویر سکه‌ها و حتی کنترل تعداد ضرب سکه‌ها نشان دهنده‌ی رقابت سکه‌های ساسانی با سکه‌های سایر دولتها و مخصوصاً سکه‌های ضرب شده در امپراطوری بیزانس دارد چرا که مرغوبیت و کیفیت بالای سکه‌های هر دولت می‌توانست پیروز واقعی رقابت و تجارت را تعیین نماید. از طرف دیگر برای دولت ساسانی مهم بود که همچون اشکانیان از برقراری ارتباط مستقیم بین شرق با غرب جلوگیری نماید و این کار برای امپراطوری بیزانس گران می‌آمد. دولت بیزانس که مزه ادویه جات هندی و مر و کندر عربستان

ولطافت پارچه های ابریشمین چین را چشیده بود، گاهها از این قطع ارتباط تجاری یا واسطه گری تجاری از طریق ایران نگران بود و بارها به فکر دور زدن ایران و انجام تجارت از راههای دیگر افتادند اما دولت ساسانی با زیرکی خاص از این عمل بیزانس جلوگیری کرد و با ایجاد بنا در متعدد در سواحل خلیج فارس و کاروان سراهای فراوان که امنیت هم داشتند و همچنین گسترش مناسبات تجاری با سیلان، هند و چین به خنثی کردن سیاست های بیزانس اقدام میکرد و خواست دولت بیزانس را برای یک راه تجاری جدید، جدای از سرزمین ایران به ناکامی می کشاند و به دنیای آنروز ثابت کرد که ایران به لحاظ موقعیت خاص جغرافیایی نقش اصلی و تعیین کننده در مناسبات تجاری و سیاسی دنیای آنروز دارد.

A: بیان مسأله:

این پژوهش بر آن است که به بررسی مناسبات تجاری میان امپراطوری ایران و امپراطوری روم شرقی (بیزانس) در عصر شاهنشاهی ساسانی از سال ۳۹۵ لغایت ۶۵۱ میلادی بپردازد، هم چنین به بررسی این مناسبات از طریق جاده ابریشم، جاده های بازرگانی، بنادر مهم، راههای آبی و کشتیرانی و شهرهای بزرگ و مهم کاروانی که در مسیر این جاده ها بوده اند و به اهمیت جاده ابریشم و کالای ابریشم و ادویه جات به عنوان کالاهای مهم تجاری و سایر کالاهای مورد تجارت بین دو امپراطوری و شهرهای مهم و بزرگ چون تیسفون، سوریه و منطقه بین النهرین و هم چنین مبادلات کالا به کالا و مبادلات پولی و اهمیت و نقش سکه های نقره ساسانی در این مبادلات و مناسبات تجاری بپردازد. و به عوامل تأثیر گذار نظیر جنگهای خارجی و گسترش قلمرو توسط دو امپراطوری و تأثیر آن بر وضعیت تجارت دو دولت و تغییر مسیر جاده ها اعم از خشکی و دریایی بپردازد.

B: اهداف تحقیق: هدف این پژوهش علمی و پژوهشی می باشد که به علت علاقه مندی به بررسی موضوع تجارت بین دو امپراطوری ایران و بیزانس در عهد ساسانی و اینکه بررسی آن می تواند اطلاعات مفید و نکات مجهولی از تجارت در این دوره تاریخی را در اختیار قرار دهد این موضوع را انتخاب کرده ام که در خلال آن اهداف ذیل مد نظر میباشد.

۱- مناسبات تجاری میان دولتهای ایران و بیزانس بر شرایط سیاسی و برخوردهای نظامی آنان تأثیر گذار بوده است.

۲- تجارت به عنوان مسأله ي مهم در ارتباطات تمدني میان ایران و بیزانس مد نظر قرار گیرد.

۳- اوضاع اقتصادي و تجاري ایران و بیزانس بر شناخت جنبه هاي مجهول مناسبات آنان مورد بررسی قرار گیرد.

C: طرح سؤال : ۱- سؤال كلي ۲ - سؤال يا سوالات جزئي

* سؤال كلي: " عمده مناسبات تجاري میان ایران و بیزانس در عهد ساساني چگونه بوده است؟"

* سوالات جزئي:

۱- زمینه هاي پیدایش مناسبات تجاري ایران و بیزانس چه بوده است؟

۲- نقش شرکتهای و بنگاههای تجاري در گسترش تجارت بین دو امپراطوري چگونه بوده است؟

۳- تاریخچه تجارت از جاده ابریشم و نقش آن به چه دوره اي بر مي گردد؟

۴- راههای زميني خشکي و آبي چه تأثيري در تجارت ایران و بیزانس داشته است؟

۵- تأثیر کشورهای همسایه همچون چین، هند و آسیای میانه در ایجاد و گسترش این مناسبات چگونه بوده است؟

۶- نحوه حفاظت از جاده ابریشم و درآمدهای مالیاتی این جاده در دوره ساساني و بین دو امپراطوري ایران و بیزانس به چه شکل بوده است؟

۷- جنگهای بین ایران و بیزانس چه تأثيري در تغییر مسیر تجاري اعم از راههای خشکي و آبي داشته است؟

۸- شهرهای بزرگ و مهم تجاري بین ایران و بیزانس در دوره ساساني کدام ها بوده و چه تأثيري در این مناسبات تجاري داشته اند؟

۹- نوع سکه مورد معامله در مناسبات تجاري ایران و بیزانس وزن و عیار آن چه بوده است؟

۱۰- مبادلات تجاري اعم از کالا به کالا و مبادلات پولي چه تأثيري در وضعیت معیشتي و اقتصادي مردم در عهد ساساني داشته است؟

D: فرضیه سازی: ۱- فرضیه کلی ۲- فرضیه های جزئی

* فرضیه کلی: « عمده مناسبات تجاري ایران و بیزانس در عهد ساساني متأثر از وضعیت جاده ابریشم، راه ادویه، جنگها و کشورگشایی ها و همسایگی با تمدنهای چین، هند و آسیای میانه بوده است.»

*فرضیه های جزئی:

۱- امپراطوري ساساني در پی فعالیتهای نظامي و سیاست های مذهبي اردشیر اول تشکیل گردد.

۲- امپراطوري بیزانس در پی جنگهای پیاپی و با هدف توسعه مرزهای سیاسی و مذهبي روم شکل گرفت.

۳- درخواست ابریشم توسط بیزانسی ها و درخواست کالاهای بیزانسی توسط ایرانیان منجر به ایجاد مناسبات تجاري بین دو امپراطوري گردید.

۴- جاده ابریشم به عنوان شاهراه مبادلات تجاري بین امپراطوري بیزانس و امپراطوري ایران و پل ارتباطي بین شرق و غرب نقش نقش مهمي در مبادلات تجاري داشته است.

۵- حفاظت و مراقبت بر جاده های کاروانی منجر به درآمدهای مالیاتی مطلوب برای امپراطوري ساساني شده است.

۶- جنگهای بین دو امپراطوري منجر به تغییر مسیر جاده های خشکی و دریایی و ایجاد مسیرهای جدید تجاري شده است.

۷- سکه های نقره ساساني تأثیر فراوانی بر روند روان سازی مبادلات تجاري بین دو امپراطوري ایران و بیزانس داشته است .

۸- گسترش مبادلات تجاری بین دو امپراطوری ایران و بیزانس تأثیر زیادی بر بهبود وضع معیشتی و اقتصادی مردم داشته است.

E: پیشینه ادبیات تحقیق:

- پروفیسور ریچارد فرای در مقاله خود تحت عنوان: تجارت در امپراطوری ساسانی در خصوص تجارت ابریشم و شهرهای کاروانی و جاده های تجاری و اهمیت سکه های ساسانی و گستردگی این تجارت در مسیر های جاده ابریشم و کشورهای چین و هند و آسیای میانه مطالبی را ارائه می نماید اما به طور خاص به مناسبات تجاری بین ایران و بیزانس کمتر اشاره کرده اند، که در این پژوهش تلاش بر این است که به این مناسبات به شکل کاملتری پرداخته شود.

آنچه مقاله ی مذکور را جذاب می نماید آن است که فرای اطلاعات جالبی را از علل و عوامل گسترش تجارت و کشورهای و شهرهای مهم مسیرهای تجاری و نوع کالاهای مورد تجارت و استفاده از متن سفرنامه های باقی مانده آن دوره که در راستای این مبادلات تجاری مباحثی را بیان داشته اند و از کتابهای حقوق سریانی و ماتیکان هزار دادستان پهلوی و مقررات تجارت، و سکه نقره ساسانی و مناطق و قلمرو معامله این سکه و نقش اتحادیه ها و شرکت ها یا خانواده های بازرگانی و مالیات ها و وام ها و بهره های بالای آنها اطلاعات جامع و کاملی را در اختیار خواننده قرار می دهد که مفید می باشد.

جیمز. آکوریك، در کتاب خود تحت عنوان: امپراطوری بیزانس ابتدا اشاره ای به حوزه فرمانروایی و قلمرو امپراطوری روم دارد. و همچنین به علل دوپاره شدن امپراطوری روم به شرقی و غربی با گرایشات مذهبی و اقتصادی هر کدام می نماید. و در ضمن آن به تاخت و تاز بربرها، واندالها گوتها و ضعف آرام آرام امپراطوری روم را توضیح می دهد. و در آن به آرمان امپراطوران روم شرقی مبنی بر تسلط بر خاورمیانه و مخصوصاً بین النهرین، سوریه و ترکیه امروزی می پردازد و در ادامه مطالب کتاب به ارتباط با امپراطوری ایران و جنگهای آندو و مناسبات تجاری و مبادلات بازرگانی اعم از خشکی و دریا و تلاش و رقابت برای به دست گرفتن بازارهای هند و چین و تجارت دریایی می پردازد.

آنچه در قالب ضعف این کتاب مطرح می شود آن است که بیشتر مطالب کتاب به تشکیل امپراطوری و قدرت گیری و دو پاره شدن آن اشاره دارد و به تجارت و اهمیت آن در رشد و توسعه

مرزهاي جغرافيايي کمتر اشاره مي نمايد. و آنجا كه از تسلط بر خاورميانه و همجوارى با امپراطوري ايران بحث مي نمايد و تلاش براي تسلط بر آنها و بنادر و راههاي بازرگاني را چندان مهم جلوه نمي دهد و تجارت را به عنوان يك مسئله حاشيه اي و كم اهميت مطرح مي نمايد، حال آنكه براي يك امپراطوري وسيع چون بيزانس شرط بقاء و دوام آن تجارت موفق و تأمين هزينه هاي سپاهيان مي باشد كه کمتر توجه شده است.

تورج دريايي، در كتاب خود تحت عنوان: شاهنشاهي ساساني در بخشي كامل از كتاب با عنوان: اقتصاد و سازمان اداري ساسانيان، به بررسي علايق اقتصادي ساسانيان و تسلط بر خليج فارس در دو سوي ايراني و عربي آن و ساختن دژهايي به منظور مراقبت بر اين مسير تجاري مهم چون بندر سيراف و هرمز و بندر كوچران و جزيره خارك اشاره دارد. و به رقابت ساسانيان با امپراطوري بيزانس تا زنگبار هند و سريلانكا و چين، ارمنستان و بين النهرين مي پردازد، و به نقش جاده ابريشم و كالاهاي مورد معامله وارداتي و كالاهاي صادراتي و ماليات ها و عوارض گوناگوني كه دولت ساساني از محموله هاي در حال حركت از شرق به غرب اخذ نموده و به نقش سكه هاي ساساني و شرکتهای تجاری سهامی كه به آن "همبایي" مي گفتند. و قوانين و مقررات تجاري حاكم بر تجارت و گسترش شهر نشيني يا كوچ اجباري از روستاها به كناره جاده هاي تجاري به منظور فعاليتهاي اقتصادي توضيحات و اطلاعات مفيدي را ارائه مي نمايد، آنچه از نكات حائز اهميت و برجسته اين كتاب به نظر مي رسد آن است كه اقتصاد و تجارت عصر ساساني را در تمام زمينه هاي تجارت دريايي، خشكي، ماليات و عوارض جاده ها، مبادلات کالا به کالا، كشاورزي و توسعه محصولات تجاري، تجارت اسيران جنگي و ساخت شهرهاي كارواني با انگيزه رشد اقتصاد و تجارت و نقش كشورها و تمدنهاي همسايه امپراطوري را به خوبي نمايان کرده است و تجارت را به شكل چند جانبه مورد بررسي قرار داده و اطلاعات مفيدي را در اختيار خواننده قرار مي دهد. اما نکته منفي و نقص اين كتاب در بخش اقتصاد عصر ساساني آن است كه رقيب عمده و تأثير گذار بر اقتصاد و تجارت عصر ساساني يعني "بیزانس" را کمتر به بحث و بررسي كشانیده است كه از نكات منفي كتاب محسوب مي گردد. با توجه به زمينه هاي گسترده رقابت ايران و بيزانس بر سر مسئله تجارت و تسلط يكي بر ديگري لازم مي نمود كه اين مبحث به عنوان يكي از مباحث مهم و تأثير گذار بر اقتصاد عصر ساساني به بررسي گذاشته شود.

F: روش و ابزار جمع آوري اطلاعات:

روش گردآوری اطلاعات استفاده از منابع کتابخانه ای و آرشیوی و جمع آوری اطلاعات از طریق سایتهای اینترنتی و اسناد آرشیوی و کتابهای موجود و مرتبط با موضوع در کتابخانه می باشد.

ابزار گردآوری اطلاعات استفاده از بانکهای اطلاعاتی و شبکه های کامپیوتری و استفاده از فیش برداری از منابع کتابخانه ای می باشد.

G: موانع تحقیق:

اکثر منابع و مأخذ مرتبط با موضوع پژوهش تنها به بخشی از مناسبات تجاری دو امپراطوری پرداخته اند یا فقط یکی از دو امپراطوری را به بحث کشیده اند. و دست یافتن به منابعی که مناسبات تجاری را به طور مقایسه ای و در ارتباط با هم انجام داده باشد بسیار اندک است و همین مسئله جمع آوری اطلاعات را با مشکل مواجه می نماید.

H: سازماندهی پژوهش:

این پایان نامه، در هشت فصل و بیست و هشت بخش و یازده زیر بخش تنظیم شده است که مطالب هر قسمت به طور خلاصه بدین شرح می باشد.

فصل اول پنج بخش دارد به شکل گیری و قدرت گیری و گسترش قلمرو دو امپراطوری ایران و بیزانس تا همجواری آنان می پردازد. و به آغاز پیدایش روابط تجاری، زمینه ها و عوامل تأثیر گذار بر این مناسبات و نقش شرکت ها و بنگاههای خصوصی در گسترش این مناسبات و اهمیت تجارت شرق با غرب و نقش کشورهای چین و هند و آسیای میانه می پردازد.

فصل دوم شش بخش دارد به نقش جاده های کاروانی اعم از خشکی و دریایی، شهرهای بازرگانی و بنادر و کشتیرانی و اهمیت جاده ابریشم در گسترش این مناسبات و نوع کالاهای مورد تجارت در این مسیرهای تجاری و حفظ امنیت جاده ها و دریافت مالیات و عوارض گمرکی و شهرهای مهم تجاری داخل مرزهای دولت ساسانی و شهرهای بین ساسانیان و بیزانس پرداخته می شود.

فصل سوم نیز دارای سه بخش است و به جنگهای بین ایران و بیزانس و نقش و تأثیر جنگها در تغییر مسیرهای تجاری و ایجاد جاده ها و مسیرهای جدید تجاری و ایجاد شهرهای جدید تجاری